

Anlamlandırma, Tanımlama

Hamza ZÜLFİKAR

Sözlüklerde birer terim olarak belirtilmeyen *anlamlandırma* ve *tanımlama* iki farklı kavramın söz olarak ifadesidir. Karşılaşılan bir olayın, durumun aslını, esasını, mahiyetini tam olarak anlayamadığımız durumlarda yanı başımızdakine “Sen buna bir anlam verebildin mi?” “Sen buna ne mana verirsin?” veya “Bu ne demek?” diye sorarız. Anlamlandırılması beklenen, ne manaya geldiği istenen, bir olay, bir söz, bir görüntü, bir kısaltma, bir simge veya işaret, bu sorularla açıklığa kavuşturulmaya çalışılır. Bu yöntemle bilinmeyenleri, anlaşılmayanları belirlemeye *anlamlandırma* deriz.

Duyduğumuz bir söz karşısında tereddüde de düştüğümüz olur. *Orman idaresi* biçiminde bir sözün sarf edildiğini düşünelim. Bu sözden *Birilerinin göz diktiği ormanı bu şartlar altında idare etmek zor.* cümlesinde olduğu gibi “ormanı korumak, yönetmek” anlamı çıkabilir. Oysa bu sözü kullanan, *orman işletmeciliğinin, ormanla ilgili faaliyetlerin görüldüğü kurumu* söz konusu etmiştir. Konuyu biraz daha yaymaya, açmaya çalışalım. Örneği Türk Ceza Kanunu’ndan alalım.

Türk Ceza Kanunu’nun ikinci maddesi şöyledir:

1. Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. Kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamaz.

2. İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz.

Kanunun birinci maddesinde verilmek istenen bağlayıcı hüküm gereği gibi anlamlandırılmışken (manalandırılmışken) ikinci maddedeki anlam açık ve anlaşılır değildir.

Bu madde savcı, hâkim için bir şeyler ifade edebilir. Ama *Ceza kanunlarını bilmemek mazeret sayılmaz.* (Türk Ceza Kanunu 4. madde) hükmü karşısında her kanunu anlamak, ona uymak zorunda ve sorumluluğunda olan vatandaş için *İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz.* maddesi açık anlamlan-

dırılmadığından bu durumda “Buna ne anlam verebilirsin?”, “Bu ne demek” gibi sorularla karşılaşılabilir.

İdarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamaz. maddesindeki kapalılık yüklem olan *konulamaz* sözünden kaynaklanmaktadır. Sözlüklerde *konulmak* fiilinin bu anlamı yoktur. Bu durum, muhtemelen kanun yazıcısının *isnat edilmek* fiilinin yerine *konulmak* fiilini tercih etmesinden kaynaklanmıştır. *Suç isnat etmek* biçiminde yaygın olan bu tür bir sözü değiştirmek, anlam kargaşası yaratıyor. Aslında bu madde, “İdarenin düzenleyici işlemlerinden dolayı kendilerine suç ve ceza isnat edilemez” anlamına gelmektedir. Kanun dilinde buna benzer anlatımlara sık rastlanır. Bu, kanun yazıcılarının üslubudur.

Görüldüğü gibi *anlamlandırma* her sözün açık ve anlaşılır olmasını ifade eden özel olarak tanımlanması gereken bir terimdir. Sözlükte ise *anlamlandırma* maddesinin karşısında yalnızca *Anlamlandırma işi*. tanımını bulmaktayız. Aynı şekilde *manalandırma* için de *Manalandırma işi*. denmiş. Bunların fiilleri olan *anlamlandırmak*, *manalandırmak* kelimelerindeki anlamdan hareket ederek bir sonuç çıkarmaya çalıştığımızda istenen anlamı bulamıyoruz. Bu fiillerde verilen anlam sorunu çözümüyor. *Anlamlandırma* terimini ayrıca açıklamamız gerekiyor. Bunu “Açık ve net olmayan bir sözün, olayın, durumun, görüntünün, simgenin veya işaretin ne anlama geldiğini ifade etme, değerlendirme” diye belirtebiliriz.

Tanımlama kelimesine gelince bu, *anlamlandırma*’dan, *manalandırma*’dan çok daha geniş ve ayrıntılı bir terimdir. *Tanımlama* yani *tarif etme*, eğitim ve öğretimin, bilgilendirmenin temeli olmasına rağmen bizde istenen ciddiyette ele alınmamıştır. Özellikle sosyal alanlarla ilgili terimleri tanımlama, maddeleri açıklığa kavuşturma başlı başına bir iştir. Görebildiğim kadarıyla bu durum toplumumuzda yaşanan siyasi sosyal ve yasal karışıklığın, tutarsızlığın sebeplerinden biridir. İnsanların suçlanması, sürüncemede kalan yargılamalar biraz da hukuk kavramlarını tanımlamadaki kargaşadan kaynaklanmaktadır. Sorunları doğuran amillerden biri de ilgililerin terimleri tanımlamada birleşmemeleri, anlaşamamaları ve farklı tanımlamalara başvurmalarıdır. Bir sosyal alana ait terimin tanımlanmasında ne gibi ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerektiğinin bilinmemesidir.

Tanımlamalar uzun cümleler hâlinde olup seçilen kelimelerde yer yer isabet-sizlikler vardır. Terim kitaplarında mastar eki *-mak (-mek)* ile biten fiiller değil de bunun *-ma (-me)* biçimlerinin tanımlanması gerektiğini zaman zaman dile getirip *Türk Dili* dergisinde yazdığım hâlde bu tutum değişmemiştir. Tanımı destekleyici uygun bir örnek vermek mümkün olmuyor. Terimlerini tanımlamaya kalkışan

bir bilim adamı, maddeler arasına başka alanların terimlerini de katıyor, amaca uygun bir sınırlandırma yapamıyor. Terimin Türkçesini kullanmaya çalışan bir bilgin, onun öteki türevleri karşısında çıkmaza giriyor, Türkçelerini seçme tutumunu başka terimlerde sürdürüyor. Bu durum, biraz da Türk dilini meslek edinmiş bilim adamlarının ihmalden kaynaklanıyor.

Örnek olarak eski hukuk terimlerine bulunan bazı Türkçe karşılıklar henüz kastedilen anlamı karşılayamamıştır. Bunun yanı sıra *maznun* teriminin *sanık* diye karşılanması dilde gerçekleşmiş ama *mülhak* teriminin Türkçe *katma* ile karşılanması *mülhak bütçe*, *katma bütçe* dışında işletilmesi gereği gibi sağlanamamıştır. *Mağdur*, *mağduriyet* sözlüklerde bir hukuk terimi olarak belirtilip tanımlanmamıştır. *Mağdur* için *kıymak* fiilinde türetilmiş olan *kıygın* ilgi görmemiştir. Bugün kullanımda olan *müvekkil*, *mahfuzen*, *müebbet*, *feren*, *müflis* gibi pek çok terimin hukuk fakültelerine giren öğrencilere Türkçe karşılıkları, tanımlarıyla verilmiyor. Onlar, bu terimleri dersleri ilerledikçe, kaynakları okudukça yaklaşık olarak öğreniyor. *Müşteki*, *müflis*, *müebbet* kelimelerin köklerindeki *şikâyet*, *iflas*, *ebet*, *ebedî* gibi öteki türevlerinden hareket edilerek terimleri açıklamak, tanımlanmak yoluna gidilmiyor. *Müşteki sıfatıyla* örneğinde olduğu gibi terimlerin terimleşmiş zarf biçimlerine de değinilmiyor. Kısaca terimin isim, sıfat, zarf biçimleri ve öteki türevleri, Türkçe karşılıkları bir bütün olarak ele alınmıyor. İsim, sıfat ve zarf biçimleriyle *meçbur*, *meçburi*, *meçburen* kelimeleri Türkçeleştirilmeye çalışılırken Türkçe bir kök olan *yüküm* dikkatten kaçmış, Farsça kökenli *zor* kelimesinden yararlanılmıştır. Şimdi Türk aydını Türkçesine, türevine, isim veya sıfatına, zarfına bakmadan dili kullanıyor. Ülkede tanınmış bir avukat, konuşmasına önce *murafaa* sonra Türkçe karşılığı olan *duruşma* terimiyle devam ediyor. (Gece haberlerinde *Bugün* televizyonu, 8.02.2014) Biri de aynı anlama gelen *maznun*, *zanlı*, *sanık* sözleriyle konuşmasını süslemeye çalışıyor.

Terimlerin gereği gibi tanımlanamaması öteki bilim ve sanat dallarında sık görülen bir durumdur. Bilim ve sanat adamlarınca birçok terim farklı biçimlerde açıklanmıştır. Aynı alanın terimlerini farklı kişiler yayımlamış; birinin tanımı, ötekisinin tanımını tutmamıştır. Öyle durumlarla karşılaşyoruz ki bilim adamı terimi tanımlama ihtiyacı duymuyor. Tanımlamayla uğraşmak istemiyor. Meseleye daha ayrıntılı baktığımızda yazar, eserinde tanımlamaya çalıştığı bir terimi, bir başka incelemesindeki tanımla bağdaştıramıyor.

Yıllardır terimleri içeren eserler Türk Dil Kurumunun süzgecinden geçirilmeden yayımlanıyor. Piyasada bu tür pek çok kitap dolaşmaktadır. Oysa 1932 yılından bu yana terimlere öncülük eden, onları kurullarında değerlendirip yayımlayan Türk Dil Kurumudur. Türk Dil Kurumunca 1938 yılında yayımlanan 370

sayfalık *Türk Dili Belleten* dergisinde (23-26. sayı) birçok bilim dalının terimleri yer alır. O tarihlerden sonra Türk Dil Kurumu kurullarında inceleyip yayımladığı terim kitaplarıyla bu alanda söz sahibidir.

Terimlerdeki kargaşa, tanımlamadaki tutarsızlıklar biraz da piyasadaki yayınlardan kaynaklanmaktadır. Son yıllarda bu konuda bir uyanış başlamış, daha önce eserini dışarıda bastıran bazı bilim adamları, şimdi onu Türk Dil Kurumunun süzgecinden geçirip yayımlamak istiyor.

Terimlerdeki kargaşa Türk dil bilginler arasında da var. Yazımda *dilbilim* değil *dil bilimi* yazılması bazılarının kabul ettirilememiştir. Kimisi de *dil bilimi* terimini kullanır ama bitişik yazar. Aynı kişi *dil bilgisi* kelimesine gelince onu isabetli olarak ayrı yazar. Terimlerin yazımı başlı başına bir sorundur. Türk Ceza Kanununun 62. Maddesi'nin ikinci fıkrasını örnek olarak verelim.

Takdiri indirim nedeni olarak, failin geçmişi, sosyal ilişkileri, fiilden sonraki ve yargılama sürecindeki davranışları, cezanın failin geleceği üzerindeki olası etkileri gibi hususlar göz önünde bulundurulabilir.

Takdiri indirim nedenleri kararda gösterilir.

Bu maddede geçen *takdiri indirim* sözünde sıfat olan *takdiri* kelimesine düzeltme işareti konmamış. Oysa *Türk Ceza Kanunu* 6. Maddesi'nde *adli, idari, askerî* kelimelerine düzeltme işareti konmuş, Türk Dil Kurumunun kılavuzunda kelimeler arasında bir karışma söz konusu olmadığı için *adli* ve *idari* sözleri düzeltme işareti konulmadan verilmiş. *Askerî* kelimesinde ise düzeltme işaretine gerek görülmemiş. Çünkü *Türk askeri* gibi bir kullanımda sıfat olan *askeri* kelimesiyle iyelik eki almış *askeri* ismi karışabilir. Üstelik biri sıfat ötekisi isimdir. Kanunda *hâkim* kelimesine de düzeltme işareti konmuştur. Bu uygulama yerindedir çünkü dilde bir de ikinci hecesi uzun söylenen “bilge” anlamında *hakim* kelimesi var.

Türkçede *i* (*i, u, ü*) harfiyle ilgili bilinmesi gereken birkaç hususu var. Yukarıda geçen Arapça kökenli *takdir* kelimesiyle bu durumu kısaca açıklamaya çalışalım. Düzeltme işaretiyle yazmamız gereken *takdirî indirim* kelimesinde *î*, sıfat yapar ve uzun okunur. *Takdirî indirim* hâkimin takdirine, yani onun değerlendirilmesine bırakılmış demektir. Aynı kelime *onun takdiri* biçiminde kullanıldığında *-i*, iyelik 3. teklik ekidir ve düzeltme işaretine gerek duyulmaz. *Takdir-i ilahi* kelimesindeki *-i* ise Farsça tamlamada yer alan bağlama ünlüsüdür. Bugün Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'nda *takdiriilahi* bitişik yazılmıştır. Türkçe eser yazan, makale yayımlayanlar bu incelikleri bilmelidir.

Kanunlarımızda öteden beri gelenek hâline gelmiş bir yazım tutumu ise *Madde 6* biçimindeki uygulamadır. Bütün maddelerde sayı, madde kelimesinden sonra getirilmiştir. Oysa bu sıfat tamlaması Türkçenin kurallarına göre *6. Madde* biçiminde yazılmalıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk Dil Kurumuyla birlikte bir çalıştay düzenlerse buna benzer daha başka hususlar orada tartışılıp bazı sonuçlara ulaşılabilir.

Terimlerin eskisi var, yeni Türkçe karşılığı var, bunun bir de Batı dillerinden gelen biçimi gündemedir. Biri Türkçesinde ısrar eder, ötekisi Batı dillerinden gelenini tercih eder. Türkçesini bulma veya var olan Türkçe karşılığını kullanmada ödün verilmez. Birileri de Batı dillerinden çeviri yapar, kendince bir Türkçe karşılık bulur, yazısını bu tür önerilerle doldurur, eserine, makalesine bir dizin koyma zahmetine katlanmaz. Dizinsiz bilim ve sanat eserine bizde çok rastlanır.

Böyle bir ortamda eğitim öğretim yapmak, bilgi aktarmak, kaynak eserlerden yararlanmak güçleşiyor. Her öğretim üyesi, sanatçı, yazar, içinde bulunduğu ortam içinde kalıyor ve o çerçeveden çıkmıyor. Terimleri tanımlamada bilim ve sanat adamlarını birliğe davet edecek bir akademi, üniversite, meslek birliği, dernek, vakıf da yok. Biri terimin Türkçesini tercih etmekte istekli görünüyor ama bunu çeşitli sebeple sürdürmüyor.

Hürriyet gazetesinin 27.01.2014 tarihli nüshasında T.C. Ankara 32. İcra Dairesinin bir ilanı var. Bu ilanda “Taşınırın Açık Artırma İlanı” başlığında *taşınır* terimi geçiyor. Giderek eskiyen *menkul* teriminin yerine kullanılmış, yapıca kurallı Türkçe bir hukuk terimi. *Gayri menkul* terimi *taşınmaz*, *menkul* terimiye *taşınır* diye karşılanmıştır.

Aynı ilanda bir de *mahcuz* terimi var. Mahcuzun, satış bedelinin icra dosyasında görülebileceği ifade ediliyor. Arapça kökenli olup Arapça kurallara göre yapılmış *mahcuz*, *hacizli* demektir. *Taşınır* terimini kullanan ilgili *mahcuz*’u, bir adım Türkçeleştirip “hacizli” sözüyle ifade edemiyor. Onu bağlayan muhtemelen yasadaki *mahcuz* terimidir.

Bu ara ekonomi sayfalarında sık geçen bazı terimleri itiraf edeyim ki ne anlama geldiğini bilmiyorum. Anlamını tahmin ettiklerimden bazılarının de sözlüklerde bir karşılığını veya tanımını göremiyorum. Bankacılıkla ilgili olanları da bunlara ekleyeyim.

Faruk Yalvaç’ın *Bankacılık Terimleri Sözlüğü* adlı çalışmasında *virman* kelimesini bulamamıştım. Oysa *virman* banka cüzdanlarında yer alıyordu. *Virman*

kelimesini Türk Dil Kurumunun Terim Kolunda yıllar önce tartışarak anlamını tespit etmiş, *para aktarımı* veya doğrudan *aktarım* karşılığını önermiştik. O yıl söz konusu terim, Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'üne *virman* karşılığı olarak *para aktarımı* biçiminde girdi ve tanımlandı. Buna karşılık *virman* alabildiğine yayılıp gitti. Demek ki bir de meselenin takibi, önerilen karşılığın kullanıma girmesi için tanıtılması, Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ünün esas alınması meselesi var.

Sözlükler *para aktarımı* örneğinde olduğu gibi her zaman ayrıntılı bir tanım yapmaz. Sözlükte *sektör* ve onun sıfatı olan *söktörel* kelimelerine bakalım. Her gün gazetelerde rastladığımız, televizyon yayınlarında duyduğumuz *söktör*, *sektörel* ne demek? *Sektörel bazda* nasıl bir şey? *Baz* ne, *sektörel* ne? Bunları anlamlandırma ihtiyacı duyulmamış. Bir bilene soracağımıza sözlüğe bakalım diyelim. Sözlükte *sektör* kelimesi tanımlanmamış önüne yalnızca *bölüm*, *kol*, *dal*, *kesim* diye karşılık konmuş.

Sözlüklerde verilmiş olan bu tür karşılıkların bir amacı var. *Prensip* kelimesinin önünde karşılık olarak *ilke* sözü yer alır. Bu demektir ki *prensip* kelimesinin tanımı *ilke* maddesindedir. Bununla kullanıcı Türkçe karşılığına yönlendirilir. Uygulama yerinde ve isabetli. Acaba bunu kaç kişi anlıyor ve bilinçlenip Türkçesini seçiyor! Yazısını, raporunu, kitabını, kanun maddesini yazan kaç kişi sözlüğe bakıp uygun ve doğru olanı seçiyor!

Bir başka husus üzerinde de duralım. Sözlüklerde öyle kelimeler var ki tanımını yapmak pek kolay değil. Bunların başında edatlar gelir. Örnek olarak *kadar* edatının önünde verilen karşılık “ölçüsünde, değerinde, büyüklüğünde, genişliğinde”dir. Tanımlanması zor veya mümkün olmayan kelimeleri terimlerden ayırıyoruz.

Ülkemizde deyim ile terimi birbirinden ayıramayan, deyim sözüyle terimi kasteden eserler yazılmıştır. Bu durum biraz da *tabir* kelimesinin *deyim* ile karşılanmasından doğmuştur. *Tabiri caizse* denirdi. Şimdi *deyim yerindeyse* diyoruz. Ancak bu, bir gerekçe olarak gösterilemez. Çünkü *tabir*'in geçerli olduğu yıllarda *terim*, *ıstılah* kelimesiyle karşılanıyordu. Bununla birlikte çeşitli terim kitaplarının açıklama bölümlerinde, terimin tanımında deyim sözüne rastlanabiliyor. Aynı durum kanun dilinde de görülür.

Türk Ceza Kanunu'nun 6. maddesini buna örnek olarak verebiliriz. Yöntem olarak kanunlarda geçen özel sözlerin veya terimlerin kanunun ilk sayfalarında tanımları verilir. Bu özel sözden veya terimden ne kastedildiği açıklanır. Türk Ceza Kanunu'nun 6. maddesinde a, b, c, d, e, f, g, h, i, j harfleriyle verilen terimlerin hepsinde *deyim* sözü kullanılmıştır. Oysa deyim *kulak vermek*, *dudak bükmek*, *ayak*

diretmek örneklerinde olduğu gibi mecazlı, mantık dışı ifadeleri içerir. Kanunda harflerle belirlenmiş olan bütün terimlerin tanımları sıralanıp tanımlandıktan sonra bu bölüm *Anlaşılır* biçiminde bir sözle biter. *Anlaşılır*, önceki cümlelerin yüklemidir.

Bunlardan yalnızca bir örnek verelim:

b. Çocuk deyiminden; henüz onsekiz yaşını doldurmamış kişi,

Kanunlardaki maddelerin sıralanışı, terimlerin tanımı, kelimelerin yazımı, üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur. Bu konu hukukçular ile dilcilerin bir araya geleceği bir toplantıda tartışılmalıdır. Yukarıdaki maddede *onsekiz* sayısının bitişik değil de ayrı yazılması gerekirdi.

Anlamlandırma ve *tanımlama* başlığıyla ele aldığımız bu konu bilim alanlarının ve sanat kollarının terimlerini belirlemede, aydınlatmada iki önemli terimdir. Özellikle tanımlama, *efradına cami ağyarına mani* olmalıdır. Yani terim, delalet ettiği (medlülü), taşıdığı esas özellikleri içine alacak ama ayrıntıları dışarıda bırakacak. Buna göre bilim adamı alanıyla ilgili terimin anlam sınırlarını belirlemedikçe, onun esas niteliklerini, özelliklerini içine alacak bir cümlede tanımlama yapmadıkça ve meslektaşlar arasında böyle bir tanım doyurucu bulunmadıkça kargaşa sürüp gidecektir.